

*A 'földnek
esmertetését tanító
könyv 1781-ből
Pántzél Pál nyomán*

*BOTH Mária Gabriella
AVKF*

EMT konferencia
Nagykároly 2024. június 27-30.

XLI. 197.

R120385

Párizsél Pál,

A mathematica geographiának vagy
a mérés tudományja szerint a föld ge-
lyóbissának esmérőére vezető tudományok
rövid summája. Kérdések és feleletekben ír-
tatt a gyengébb ifiak számára ~ által.
Kolozsváron, 1801. Nyomt. a ref. kol. bet.
(8-r. 4 lev., 55 l.)

1 k. 1 db.

= coll. Papírkötés.

a, Hosszúköte: Summája, A szent historiának ~. Mellyben
az Isten anya-szensegy-házának e világ keveré-
sétől fogva, keresztjén vallásnak elterjedéséig lett

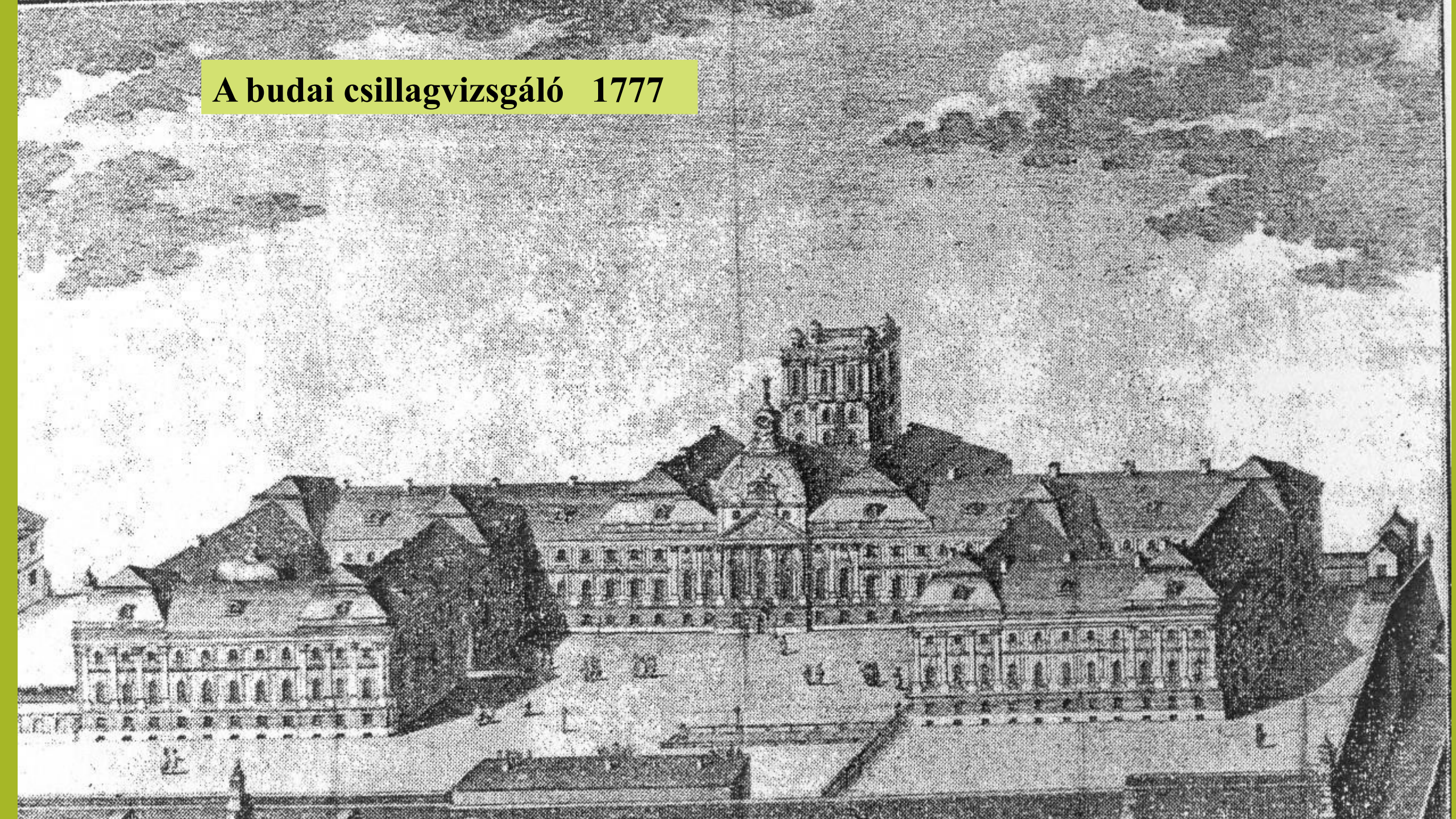

Múzeum és könyvtáralapító
Széchenyi Ferenc (1754-1820)
Johann Ender festményén

Természettudományok a ,fény századában'

- az európai és honi földtudományok kapcsolata
- a Kárpát-medence fiziognómiai föltárása
- a tudományos intézmények kialakulása, oktatási reform
- a magyar szaktudományi nyelv megszületése
- mecenatúra

A budai csillagvizsgáló 1777

Geographisch-Historisches
und
Produkten

Lexikon

von
Ungarn,

in welchem

die vorzüglichsten Derter des Landes in alphabetischer
Ordnung angegeben, ihre Lage bestimmt, und mit kurzen
Nachrichten, die im gesellschaftlichen Umgange angenehm
und nützlich sind, vorgestellt werden.

Von

Johann Matthias Korabinsky.

Mit einer Postkarte

durch deren Beyhilfe man sich einen vollständigen Ideal-
Atlas dieses Reichs selbst entwerfen kann.

Presburg,

zu finden im Weber und Korabinsky'schen Verlage.

1786.

EGYETEMI KÖNYVTÁR

033169

MAGYAR.
MINERÖLOGIA.

az az
A' KÖVEK' S ÉRTZEK'
TUDOMANYA.

Melly

A' TERMÉSZET Harmadik Országának gaz-
dag, és kútséges, öt Szakakbéli Javainak
rövid, és Rendelvaló Le-irását foglalja magá-
ban, mellyel, a' Magyar Nyelven a' Szép Tu-
dományokat fel-segíteni igyekező Elmé-
vel, a' Köz' hásonra kíván HAZÁ-

JÁNAK kedveskedni.

BENKŐ FERENTZ, Sz. R. P.

Az Aucto'sr Költségtével

Kolo'sváratt, Nyomt. a' Réf. Koll. Bet. 1786.

A'
TERMÉSZETIEKRÖL,
NEVVTON
TANITVÁNYAINAK NYOMDOKA
SZERÉNT
HAT KÖNYV.

Írt

MOLNÁR JÁNOS.

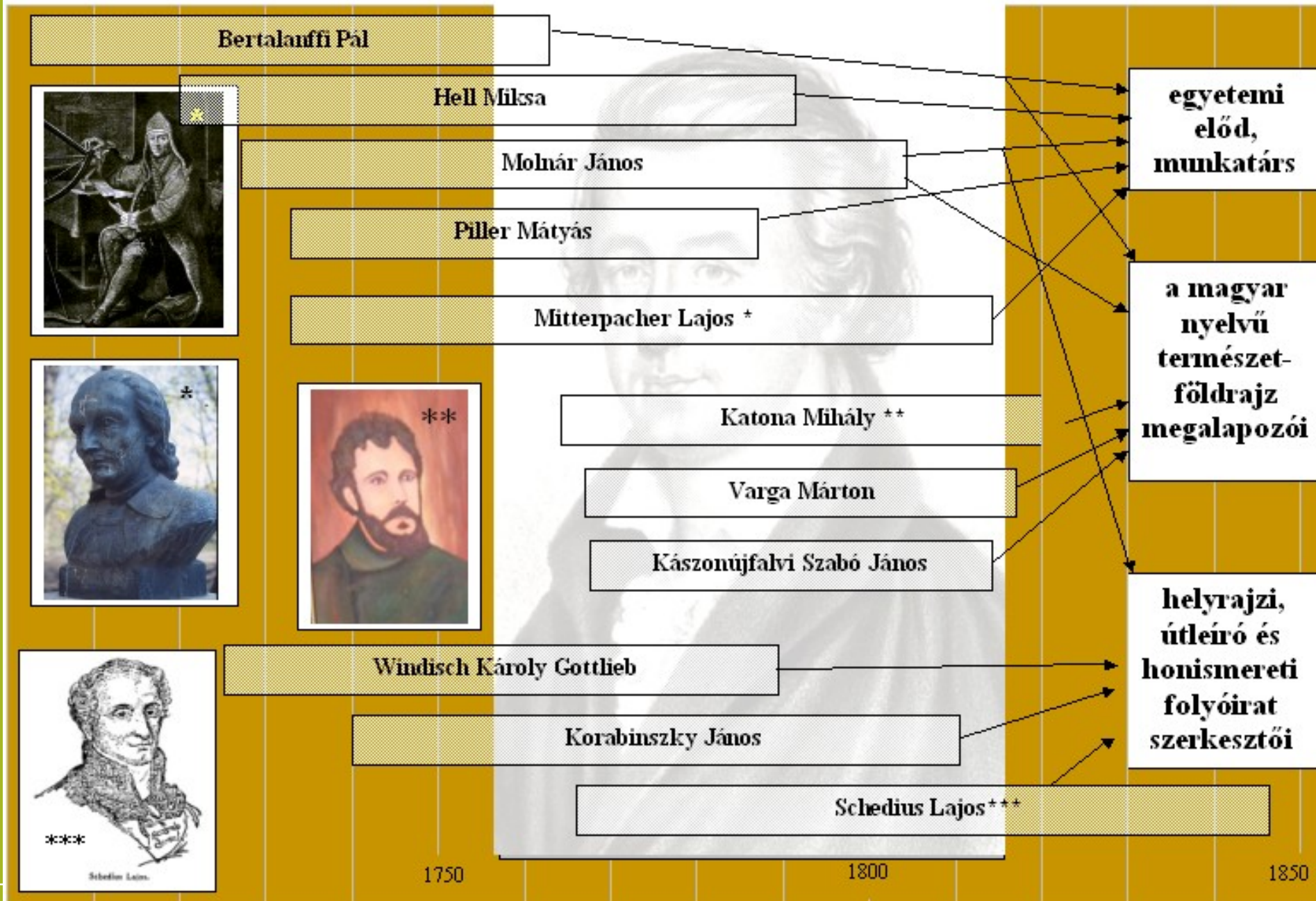

L. SZAKASZ.

Pozsonban, és Kassa,

LANDERER MIHÁLY

betűvel. 1777.

Pántzél Pál (1755-1831)

A kendilónai gyülekezet prédikátora (1787-1830)

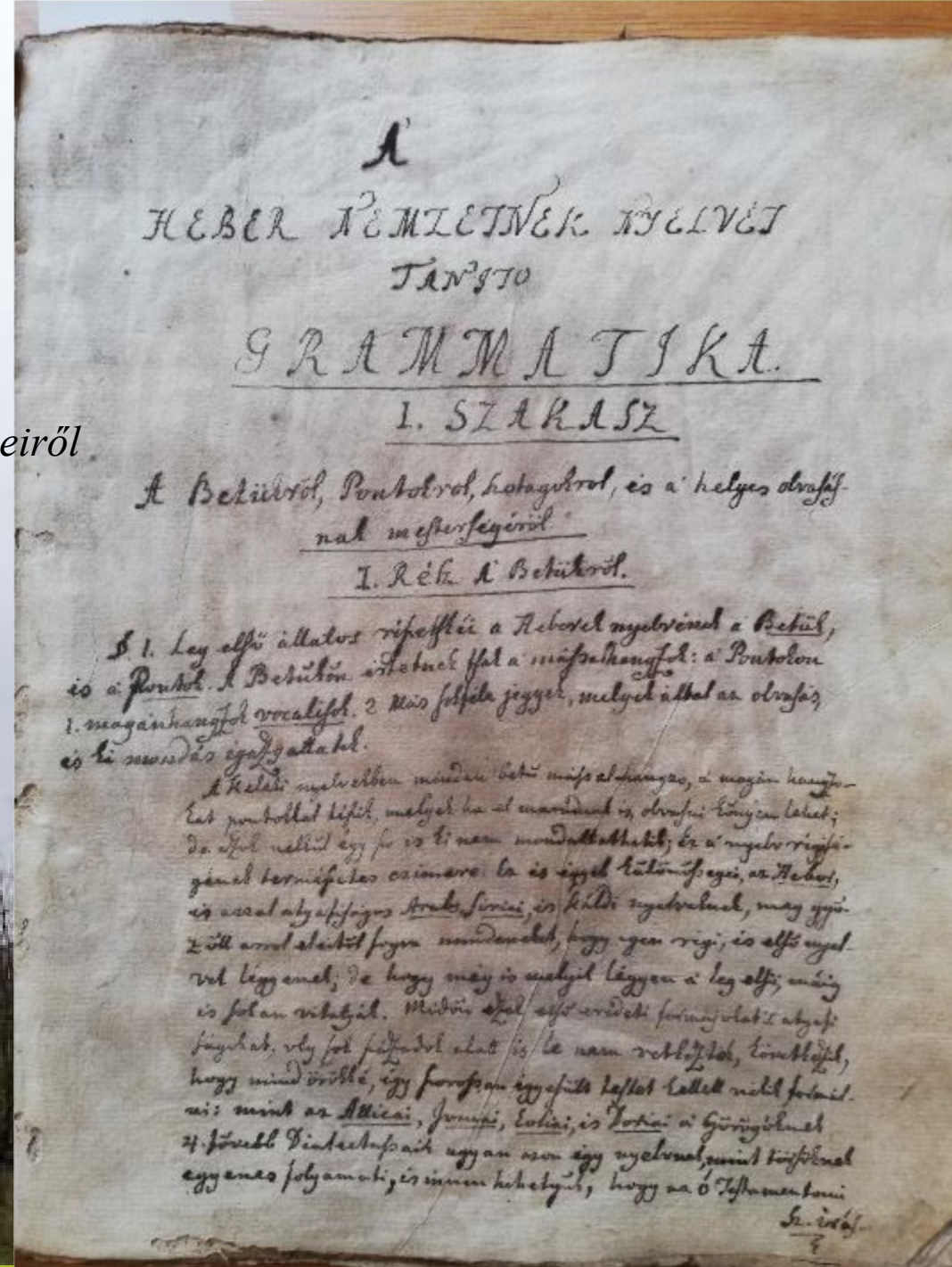
1762-1781 kolozsvári diákévek

1781. *A' mathematica geographianak vagy a' mérés' tudománya szerént a' föld' golyobissának esméretére vezető tudománynak rövid summája.*

1782-1785 leydeni peregrináció

1804. *A' magyar nyelvnek állapotjáról, kimiveltethetése módjairól, eszközeiről*

1819. *Héber grammatika – kézirat*

CLAUSENBURG

A'
MATHEMATICA
GEOGRAPHIA-

N. A. K.

V. A. G. Y.

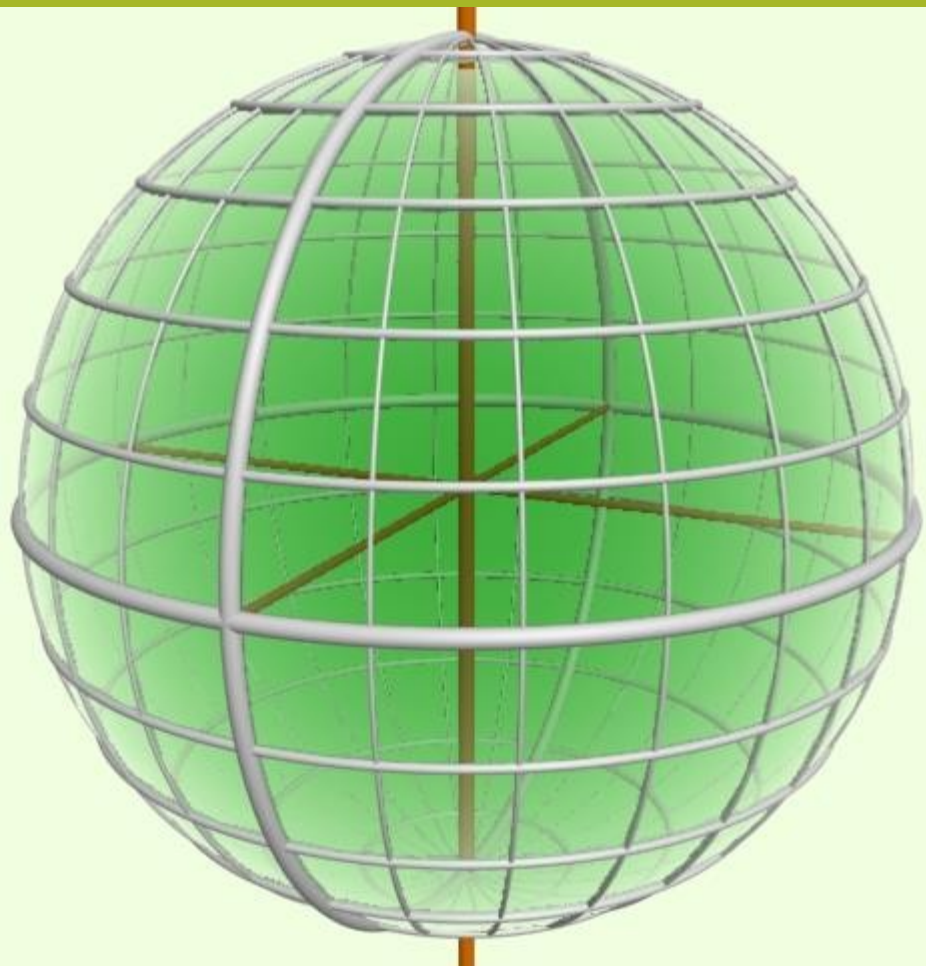

A' MÉRÉS' TUDOMÁNYJA SZERÉNT
A' FÖLD' GOLYOBISSÁNAK
ESMÉRETÉRE VEZETŐ
TUDOMÁNYNAK
RÖVID. SUMMÁJA.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEKBEN
IRATOTT A' GYENGEBBE IFIAK' SZÁ-
MOKRA

PÁNTZÉL PÁL
K. LONAI RÉF. PAP ÁLTAL.

KOLOSVÁRATT.
Nyomt. a' Réf. Kol. Bet, 1801. Efstend.

El nem évülő: csillagászati, földrajzi, térképészeti, éghajlattani fogalmak, alapösszefüggések; tér- és időbeli tájékozódás képességfejlesztése

képszerű

GOLYÓBIS - gömbölyű kerekségű forma

MÉRTÉKLETE, HEVES, FAGYOS ZÓNÁK – **éghajlati** övezetek

LINEA, KARIKA, PARALLELUSOK, ABRONCS – **fokhálózat**

ma nem (kevésbé) használatos

ÉRV= ERŐSSÉG PLÁGA=ÉGTÁJ

TÉRKÉP= KÁRTA, ABROSZ

Meghatározás DÉLI ABRONCS, MERIDIÁNUS (ma hosszúsági kör)

„mihelyt a ,Nap ezen karikát el-éri leg-ottan Délt szerez mind azoknak a’kik azon karikába esnek, és éjfélkor mikor lábaink iránt azon karikába érkezik”

Pántzél Pál által nem, ma használt kifejezések

A' FÖLD'
MATHEMATICA

LEIRÁSA.

A'
VILÁG' ALKOTMÁNYÁVAL EGYÜTT.

KÉSZÍTETTE

A'
FELSŐBB OSKOLÁKBELI TANULÓK'

'S
ALSÓBB OSKOLÁKBELI TANÍTÓK

ÉS

AZ E' PÉLÉKBEN 'GYÖNYÖRKÖDŐK' SZÁMÁRA

KATONA MIHÁLY,

A' BÚTSI HELV. CONFES. VALLÓ GYÜLEKEZET'
PRÉDIÁTORA,

ÉS A' KOMÁROMI T. EGYHÁZI VIDÉK' ESPEBESTJE.

NÉGY RÉZTÁBLA RAJZOLATTAL.

RÉV-KOMÁROMBAN,
Özvegy Weinmüllerne' betűivel,

1814.

Tudomány-
képek
összevetése

A'
MATHEMATICA
GEOGRAPHIA-

N. A. K.

VAGY

A' MÉRÉS' TUDOMÁNYJA SZERÉNT
A' FÖLD' GÖLYOBISSÁNAK
ESMÉRETÉRE VEZETŐ
TUDOMÁNYNAK

RÖVID. SUMMÁJA.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEKBEN
IRATOTT A' GYENGEBB IFIAK' SZÁ-
MOKRA

PÁNTZÉL PÁL

K. LONAI RÉF. PAP ÁLTAL.

KOLO'SVÁRATT.

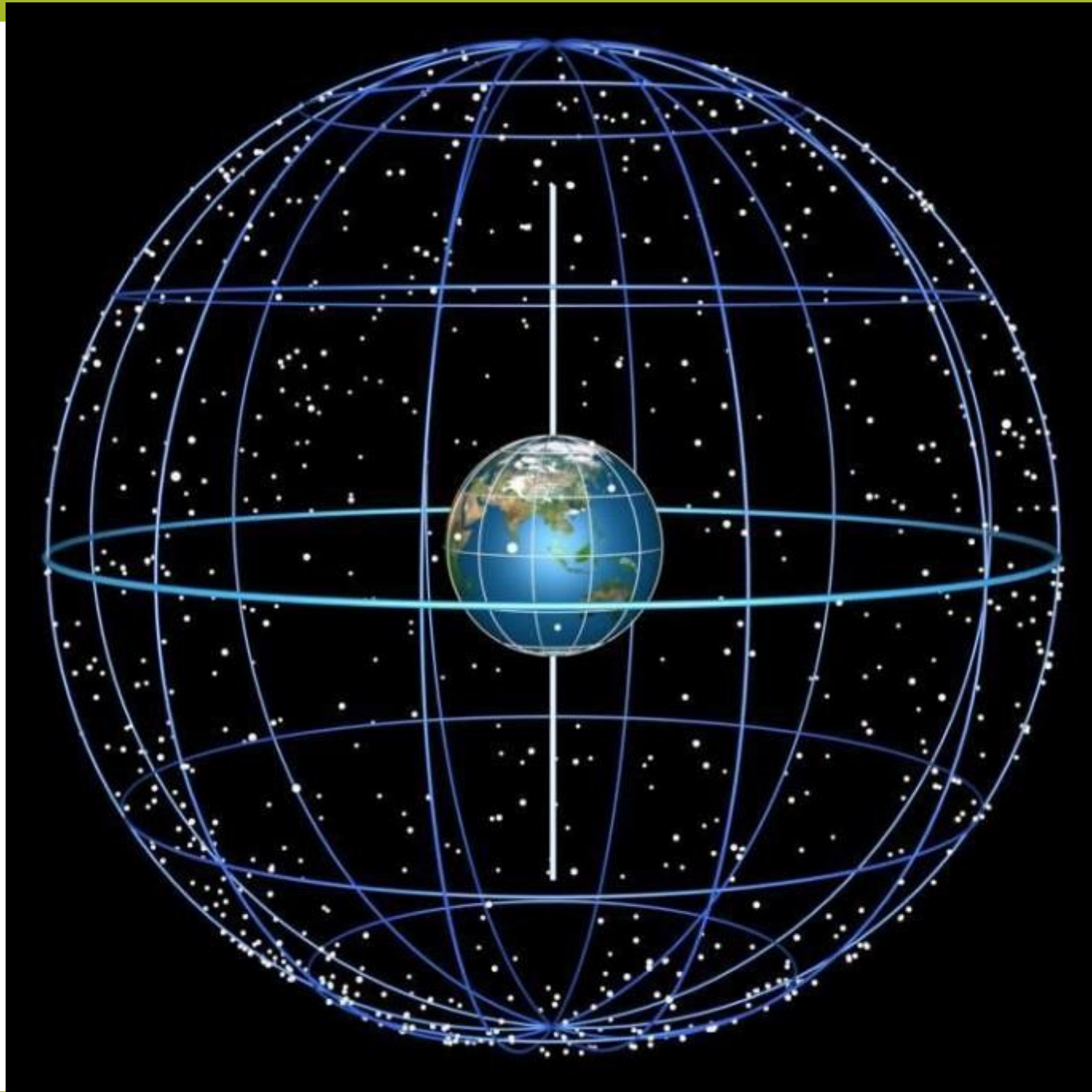
Nyomt. a' Réf. Kol. Bet. 1801. Éstend.

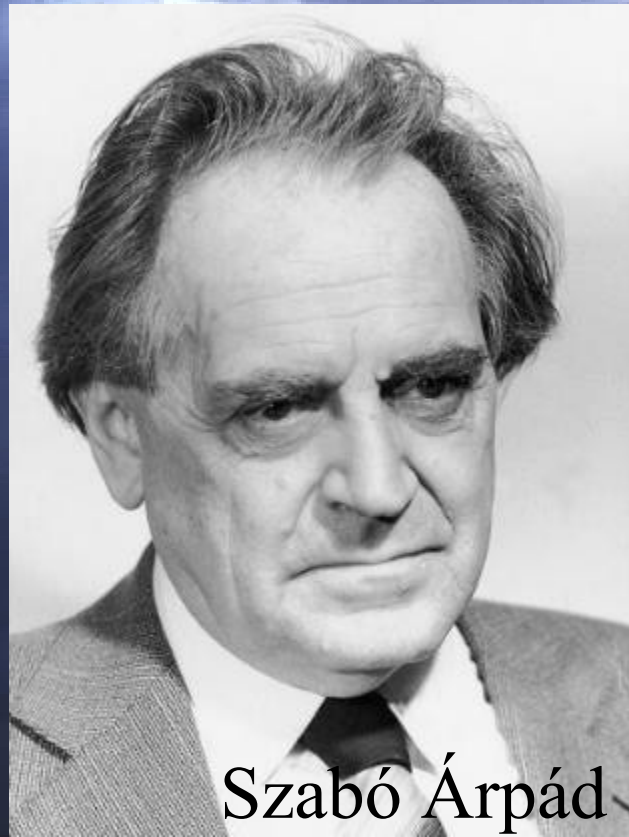
...azt az egyenes Lineát, ... a Föld golyóbisának egyik színétől fogva a másikig, és a'mellynek két végső és egyhelyben álló pontjai között forog a Föld ... nevezik ők a Föld tengelyének. (Axis telluris) ...

Ha ezt a Föld tengelyét gondolatban meghosszabítjuk , úgy, hogy az mindkét felől az Ég boltozattját éri

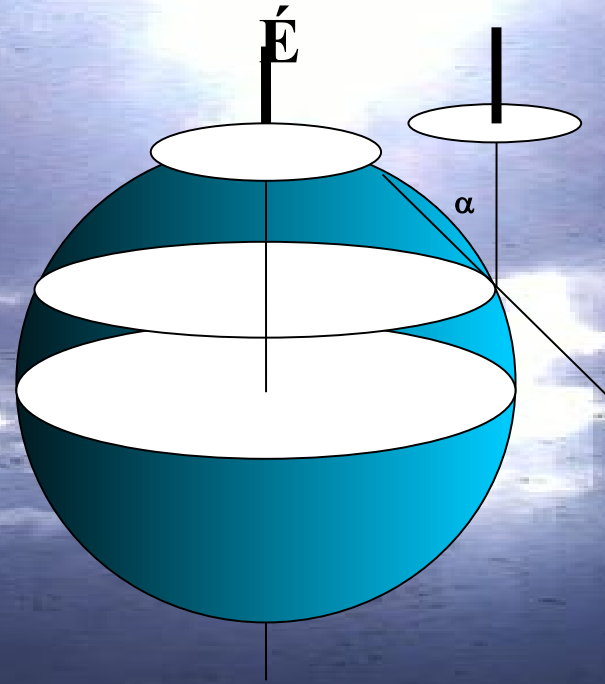
Ez a .... Linea lesz Világ tengelye (Axis mundi)

Katona Mihály: A Föld Mathematica leírása (1814)

Szabó Árpád

Éggömb

Földgömb

III. RÉSZ.

A' ÉG' ÉS FÖLD' SARKAIRÓL

K. Ha körül-nézed az Eget mi tűnik az éjszakai ég meidbe?

F. Egy szélesen ki-terjedett kék színű bóltzat, mely a' földet egy-forma távulságra meg-fordított bé-borítani láttatik.

K. Hát a' tsillagok hogy láttatnak azon?

F. Úgy tetszik mintha abban vólnának valami bóltzatban helyeztetve, mindnyájuk egyenlő távulságra tőlünk, és minden 24 óra alatt, az Égnek kék bóltzatjával együtt a' körül meg-fordulnának Nap-keletről Nap-nyugtra.

K. Mikor így a' tsillagos Ég a' föld körül meg-fordulni tetszik Nap-keletről Nap-nyugot-felé, nem lehet-e észre venni két pontot Délre és Északra melyek ott mozdulatlanul állanak?

F. Igen-is észre lehet venni két egymás ellenében lévő pontokat, melyek mint valami Tengely-végek úgy állanak kétfelől mozdíthatatlannál, és mintha az egész tsillagos ég azok körül forgana.

K. Azert hogy neveztetnek azok a' pontok?

F. Világ' Sarkainak, vagy Ég' Sarkainak, Görög névvel Polusoknak.

K. Mit tészen ez a' szó Polus?

F. Ez vérszi eredetét ettől a' szótól poleo fordítom,

ditom, és így annyit tészen mint Fordító Sark, vagy Tengely-vég.

K. Mitsoda nevezetek vagyon, melyek egymástól meg-külömböztetnek?

F. Az Északi pont, vagy Északi Sark nevezetik Polus Arcticusnak a' hozzá közel lévő tsillagzattól, melyet a' Görögök Arctosnak, a' Déákok Ursának, a' Magyarok Medvének neveznek. A' Déli Sark pedig nevezetik Polus Antarcticusnak, mely annyit tészen mint egy az Arcticus ellenében álló, minthogy ez a' másikkal éppen ellenében vagyon.

K. Mi a' Világ' Tengelye?

F. Egy olyan képzelt linéa, mely az Égnek egyik sarkától, vagy Polussától a' másikig keresztül menni képzeltetik úgy, hogy az egész látható világnak, és így a' föld' golyobissának is éppen közép pontján nyúljek által.

K. Mi a' föld' Tengelye?

F. Az a' kitsiny része a' Világ' nagy tengely-jének, mely csak a' föld' golyóbissán gondolatik által-menni.

K. A' földnek-is vagynak hát sarkai különösen, vagy Polussai?

F. Annak-is sarkok és Polusok tulajdonittatnak, melyek az ő tengelyének képzelt végei.

K. Mennyi hosszúságú a' földnek tengelye?

F. Mivel e' föld' golyobissa egy kevéssé a' sarkainál bé-van nyomúlva, tehát a' tengelye valamivel rövidebb, mint a' nagy abrontsnak keresztül-mérője, mellyel a' földnek közepét a' Nap-

121283

K. Mellyik a' második erősséged?

F. Az, hogy a' Nap-is, és a' hozzá tartozó Planéták forognak a' magok tengelyeik körül, mint ezt világosan tapasztalni lehet a' mesterséges néző tsök által.

K. Hány forgása van hát a' földnek?

F. Kettő, esztendei és nappali.

K. Mitsoda hasznok következnek azokból névünk nézve?

F. Annak esztendei forgása szerzi nekünk az esztendőnek négy részeit, nappali forgása pedig a' nappalt és az éjtszakát.

K. Lehet-e a' földnek ezen kettős forgását képzelnünk?

F. Képzelnhetjük ha hasonlítjuk egy golyóba formájú testhez, mely egy síkságon el-hajítottán, szüntelen forogva halad elé-felé.

K. Hogy lehet meg-egygyeztetni a' földnek forgását a' Szent-Írással, az hol a' Nap fel-kelni, és le-menni, a' föld pedig állani mondatik?

F. A' Sz. Írók szóllanak az embereknek gondolatjok szerint, és nem az a' tzeljok hogy Philosophiai igazságokat tanítsanak; hanem a' valóságot és a' virtust. Magok a' tsillag-vi'sgálók úgy szóllanak arról a' mint nekünk láttatnak, az az, hogy a' Nap fel-kél, alá-mégyen. 'a' t

XII. R É

A' HELLYEK' SZÉLE
HOSZSZSÁG

K. Az abrontsokat mit szonra fordítják a' Ge

F. Arra a' többek között azt szerént különbö

K. Mellyik az első és ne

F. Az, mely szerént a' földben és hosszúságában, helyeknek, mellyek a' föld' bizonyos szélességet és hosszúságot

K. Mit értesz egy helyne

F. Értem annak bizonyosságát az Egyenlítő abrontstól

K. Hol kezdődik hát a' mérése?

F. Az Egyenlítő abrontstól

K. A' szerént hány félér

F. Kétfélér Északi és Déli

K. Mi által méretik a' föld

F. Minthogy a' szélesség

ve terjed-ki Eszakra és Déli

hát olyan abronts által le

a' földet Északról Délre ké

Déli abronts által.

K. Úgy hát a' Déli abronts

re fel-vagyon osztva

Köznap tapasztalatokból

NEM KÖZNAPI ELMÉLETI KÖVETKEZTETÉS

SZÉP, MERÉSZ, ÓKORI VILÁGKÉP

Be-nem-bizonyított tételekből,
elfogadott állításokból, elvekből indul ki

A CSILLAGOK útmutatók a TÉRI és IDŐBELI

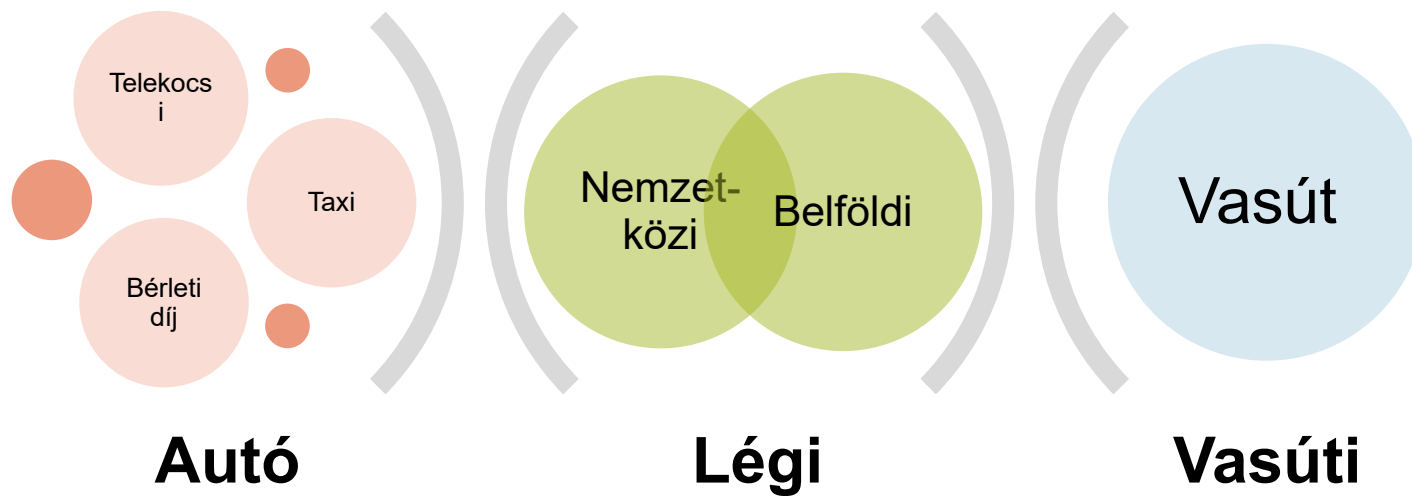
TÁJÉKOZÓDÁSBAN

Hallunk s látunk sokat de azok csak akkor
Válnak ránk nézve hasznosakká
Midőn magány és nyugalom elegendő
időt adnak a fontolgatásra.
Ilyenkor princípiumakat választunk és
hagyunk el ..... (Kölcsey)

Közlekedés

A jörendőlesek nem kedvelték. En meg januárban írtam a Magyar Kúria
iránt, meg is Febr. 21. délelőtt kelt az első Ujzag, attól fogva is a Magyar Kúria
jött eddig, (melyet az utolsó kúria írtó Eszter Urmak) meg is volt az a
hogy ezen estendőnek elein holokostára menvén Gy. Felől kinn Ut. & Ugya meg is
kelle, hogy nem jár Ujzagom, a megajánlts mindentot Ei Kúrián megkötött, meg
hogy kardham meg, is viffia jörendőleket adjam viffia. Ez által iltem Ujzagom meg az
enyim is meg indult, Ezen Ujzagom, melyet a Gy. Kúria jöttel vagyon egy jörendőleket egy
Kúria: orvos Doctornak Filcher Ut., aki meg októberly kelle jörendőleket, a telve
is kavarva. Az Ujzagly art. 12. sz. meg, es a jörendőleket be helyesedell Kúria meg, mint
Magy. Ujzagom, is a mind ott be helyesedell, mondhatly, hogy Erdély is meg volt az
idő járása, a perz keltat Eövellel keltatly, hogy a kavar is az a jörendőleket nem fog
ja meg kavarítani. A kavarly meg is: a kavar el kavarlyesit nem vathatly
Aprilis keltatly 1. sz. keltatly meg Magyarly is vathatly.

Más most az en keltatly alatt a: Eit Patrona Kúria meg, is Ugyon
valo keltatly vagyon, a mely mind a jörendőleket, is keltatly az Ut. Kúria keltatly
hogy keltatly Ei menetele. Ezen jörendőleket keltatlyt ajánlom, maradvon

Eszter Urmak

XXV. / A.

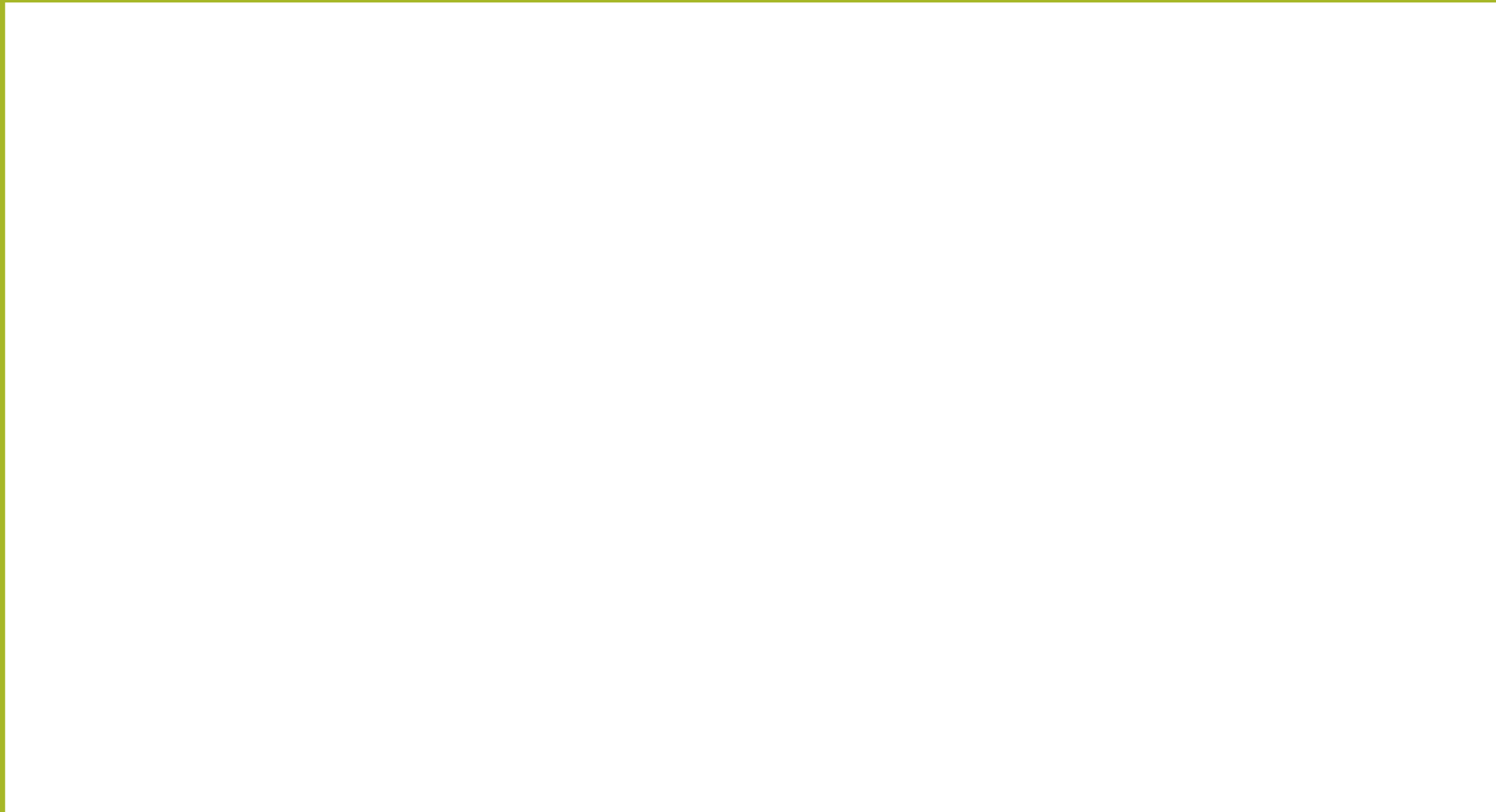
aláíratos holgaja
Pául Pál 444.

***A földnek esmertetését tanító könyv
1781-ből Pántzél Pál nyomán***

BOTH Mária Gabriella AVKF

EMT konferencia
Nagykároly 2024. június 27-30

A'
MATHEMATICA
GEOGRAPHIA-

N. A. K.

VAGY

A' MÉRÉS' TUDOMÁNYJA SZERÉNT
A' FÖLD' GÖLYOBISSÁNAK
ESMÉRETÉRE VEZETŐ
TUDOMÁNYNAK

RÖVID. SUMMÁJA.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEKBEN
IRATOTT A' GYENGÉBB IFIAK' SZÁ-
MOKRA

PÁNTZÉL PÁL

K. LONAI RÉF. PAP ÁLTAL.

KOLO'SVÁRATT.

Nyomt. a' Réf. Kol. Bct., 1801. Éftend.

Turizn

« téma